

УДК 330.101.54

ТЕТЯНА ТКАЛІЧ

м. Миколаїв

metti555@ukr.net

КРАЇНИ БАЛТІЇ: ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ ВХОДЖЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Балтійські республіки були найбільш економічно розвинутими в колишньому СРСР. Однак сучасний стан економік країн Балтії суттєво змінився за роки незалежності.

Робота присвячена дослідженню етапів входження країн Балтії до Європейського Союзу. З'ясовано напрями структурних перетворень в економіці та визначено існуючі економічні та демографічні проблеми. Аналіз досвіду країн Балтії може бути цікавим та корисним для України на шляху до Європейського Союзу.

Ключові слова: Європейський Союз, країни Балтії, додана вартість, промисловість, сільське господарство, депопуляція.

Після відновлення незалежності Латвія, Литва та Естонія розпочали енергійні кроки в напрямку якнайшвидшої інтеграції в європейські та атлантичні інститути. Балтія всебічно орієнтується на Захід, і, передусім на США, Німеччину, Північноєвропейські країни. Головний мотив – «історично обґрунтоване» прагнення подолати залежність від Росії, вийти зі сфери російського впливу.

У 1992–95 рр. в своїх внутрішньо- і зовнішньополітичних цілях країни Балтії активно використовували гострі проблеми присутності російських військ, статусу російськомовного населення. Будь-яка політична криза в Росії, чеченський конфлікт використовувалися як фактори загальнонаціональної мобілізації проти зовнішньої загрози. Вміло приверталася увага Заходу до цих проблем.

На тлі слабкої державності, гострої внутрішньополітичної боротьби, частоті зміни урядів політика «повернення в Європу» зустрічала повне розуміння і підтримку Заходу, відповідала його геополітичним інтересам. Дослідження досвіду країн Балтії може бути цікавим та корисним для України на шляху до Європейської спільноти.

Метою статті є аналіз досвіду входження країн Балтії до Європейського Союзу та вплив структурних перетворень на сучасний стан їх економічного розвитку.

Балтійські республіки були найбільш економічно розвинутими в колишньому

СРСР. Однак сучасний стан економік країн Балтії суттєво змінився за роки незалежності.

Найбільш активними агентами балтійської політики ЄС на початку 90-х виступали північноєвропейські країни – Данія, Швеція та Фінляндія. Північноєвропейські держави надавали активну підтримку Естонії, Латвії і Литві ще в період їх боротьби за незалежність у 1990–91 рр. Розвиток їх співробітництва після відновлення незалежності має глибокі підстави (табл. 1).

Насамперед, північноєвропейські держави зацікавлені у стабільності в регіоні, що безпосередньо примикає до їх кордонів. Звідси – і сприяння економічним реформам в балтійських країнах. По-друге, співпраця з державами Балтії в певній мірі сприяє пошуку нової ідентичності північноєвропейських країн в мінливій Європі, дозволяє впевненіше почуватися в ЄС. Певний інтерес являє для них і ринок порівняно дешевої й досить кваліфікованої робочої сили в Естонії, Латвії та Литві. Нарешті, не можна скидати з рахунків і давні історичні, культурні і навіть етнічні (Фінляндія – Естонія) зв'язки.

Північноєвропейські держави є головними західними економічними партнерами Естонії, Латвії і Литви. Наприкінці 1991 р. країнами Північної Європи була розроблена спеціальна «Балтійська інвестиційна програма» економічного сприяння країнам Балтії, яка передбачала створення 5 інвестиційних фон-

дів для заохочення приватного малого та середнього бізнесу на загальну суму близько 75 млн доларів. Ця програма доповнювалася і двосторонніми зусиллями. Фінляндія, наприклад, витратила на економічну підтримку Естонії, а також регіону Кольського півострова і Карелії в 1990–93 рр. близько 818 млн фінських марок, Швеція виділила балтійським державам і країнам Східної Європи – близько 1 млрд шведських крон. В даний час північно-європейські країни є основними західними торговими партнерами балтійських держав [5].

Серед держав-членів ЄС особливе місце у відносинах з балтійськими державами займає також Німеччина.

Німеччина має давні історичні й культурні зв'язки з регіоном – аж до 80-х років XIX століття німецькі остзейські барони були справжніми господарями Балтії. Німеччина в даний час грає помітну роль в економіці цих

країн. Для Латвії, наприклад, вона є другим за обсягом обороту торговим партнером (близько 13% експорту і 15% імпорту), займає третє місце за обсягами іноземних інвестицій у республіку (близько 60 млн. доларів). Помітну роль відіграє Німеччина і в економіці Литви, де вона є першим іноземним інвестором (близько 70 млн. доларів) [5].

Разом з тим, необхідно зауважити, що Німеччина досить обережно ставиться до збільшення активності в балтійському регіоні, і повністю її потенціал у цьому відношенні ще не використовується.

У Сполучених Штатах, які ніколи не визнавали входження балтійських держав до складу СРСР у 1940 р., відновлення незалежності Естонії, Латвії і Литви сьогодні трактують як один з результатів закінчення «холодної війни», і тому відносять їх не до «новим незалежним державам», а розглядають як «нації, що відновили свободу».

Таблиця 1

Етапи входження країн Балтії до Європейського Союзу

Рік	Подія
29 липня 1991	За підсумками зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС приймається рішення про встановлення з балтійськими державами дипломатичних відносин і виражається готовність ЄС сприяти економічним перетворенням в Естонії, Латвії та Литві
1992	– ЄС створює Форум консультацій, куди поряд з Польщею, Словаччиною, Болгарією і Румунією входять країни Балтії та віднесені до групи держав Центральної та Східної Європи; – підписано договори про торгівлю і співробітництво ЄС з цими країнами, аналогічні підписаним раніше між ЄС та СРСР; – на балтійські держави була поширена дія економічної програми ЄС PHARE
Червень 1993	На саміті в Копенгагені прийнято рішення про принципову можливість прийому Естонії, Латвії і Литви в члени ЄС разом з Польщею, Чехією, Угорщиною, Словаччиною, Болгарією та Румунією
Травень 1994	Балтійським державам разом з країнами Центральної і Східної Європи був наданий статус «асоційованих партнерів» ЗЄС
Липень 1994, (вступили в силу з 1 січня 1995)	Між балтійськими країнами і ЄС були підписані угоди про вільну торгівлю
Червень 1995	У Люксембурзі відбулося підписання договорів про асоціацію балтійських держав та Європейського Союзу («європейські угоди»)
Грудень 1995	На черговій Асамблеї Союзу в Парижі була висунута ініціатива створення у рамках розвитку співробітництва ЗЄС з країнами Центральної та Східної Європи і зміцнення ролі Союзу в системі європейської безпеки, «ганзейського корпусу» з військово – морських з'єднань Данії, Німеччини, Польщі і балтійських країн
2004	Країни Балтії стають повноправними членами ЄС та НАТО
1 січня 2011	Естонія входить до Валютного союзу ЄС (зона євро)
1 січня 2014	Латвія входить до Валютного союзу ЄС
1 січня 2015	Литва входить до Валютного союзу ЄС

Допомога США балтійським країнам виявляється в рамках проекту «Підтримка східноєвропейської демократії» (ПВЕД). Це – передача технічного досвіду на короткостроковій і довгостроковій основі, проведення семінарів та обмінів, капіталовкладення і підтримка кредитних можливостей приватних підприємств.

США надають сприяння в просуванні в балтійських країнах економічних реформ і пом'якшення пов'язаних з ними труднощів. Починаючи з вересня 1991 р., вони надали Естонії, Латвії і Литві продовольства і кормового зерна на загальну суму близько 100 млн доларів. Весь пакет такого роду допомоги, включаючи пільгові кредити і постачання продовольства по лінії міністерства оборони оцінюється в 230 млн доларів.

В 90-ті роки важливе значення в макроекономічній політиці надавалося приватизації.

До початку 1996 р. Естонія продала 64% державних підприємств приватним стратегічним інвесторам. Ваучерна приватизація торкнулася, в основному, житла. У Литві зовнішнім інвесторам було продано лише 1% держпідприємств. Ваучерна приватизація охопила близько 70% підприємств країни. Для залучення інвесторів у процесі приватизації Естонія використовувала східнонімецькому модель. Фіни і шведи становили 2/3 стратегічних інвесторів в Естонії. До початку 1996 р. лише 4% підприємств (15% капіталу) залишалося в Естонії в руках держави. На частку

приватного сектора в економіці Естонія випередила всі країни-члени ОЕСР. Починаючи з 199 р. естонський досвід міжнародних тендерів у процесі приватизації починає застосовувати і Латвія. У 1996 р. цей процес набув широких масштабів.

Другий етап приватизації (неваучерної) почався в Литві в 1996 р. В основному, на торги висувалися неконтрольні пакети акцій підприємств, що вже пройшли ваучерну приватизацію. У 1996 р. з 800 приватизаційних тендерів тільки в 30 випадках пропонувалися контрольні пакети акцій. На 1997 р. в Литві приватизується 835 підприємств, включаючи 14 великих. Серед останніх: «Литовські телекомунікації», «Литовські аеролінії», «Литовський радіо-телевізійний центр». У 1998 р. уряд Литви приватизував останній оплот державної економіки – газову та енергетичну галузь.

У 1997 р. російський «Газпром» разом з німецьким РУР-Газом закупили за 16,25% акцій Латвійського газу, національного постачальника природного газу в країні [5].

Процес приватизації в Балтії проходив за широким сприянням зарубіжним інвесторам.

За даними Всесвітнього банку за останні п'ятнадцять років ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності зростає (рис. 1). В порівнянні з загальними темпами зростання паритету купівельної спроможності країн Центральної Європи та Балтії (за класифікацією Всесвітнього банку до означеної групи належать: Болгарія, Хорватія, Чехія,

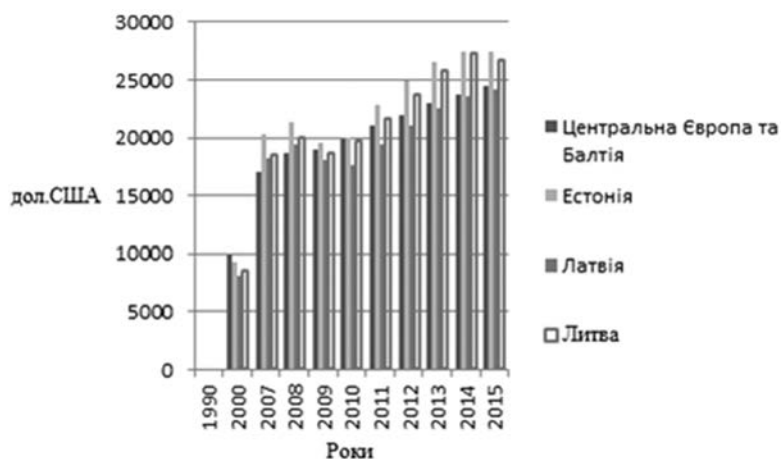

Рис. 1. Динаміка ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності країн Центральної Європи та Балтії [розроблено автором на підставі [5]]

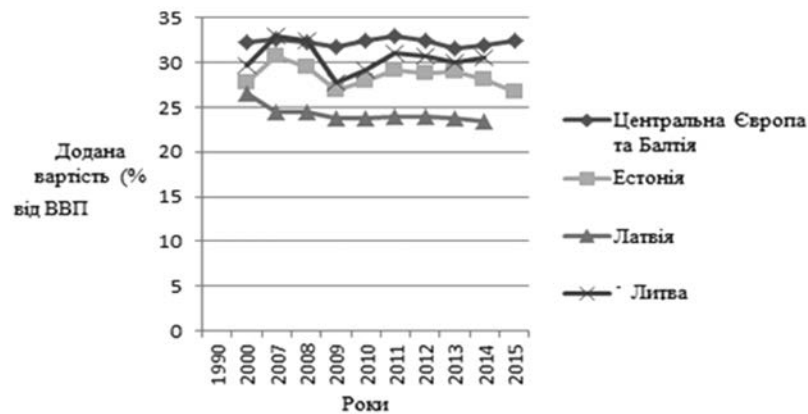

Рис. 2. Динаміка доданої вартості, створеної в промисловості в країнах Центральної Європи та Балтії [розроблено автором на підставі [5]]

Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словацька Республіка, Словенія), темпи зростання даного індикатора в Естонії навіть перевищували загальногрупові.

Вступ до ЄС супроводжувався наростанням структурних проблем в економіці балтійських держав. Розрив коопераційних зв'язків у сферах промисловості та АПК призвів до помітного спаду виробництва. Наприклад, навіть у самій благополучній з усіх Естонії рівень промислового виробництва скоротився за роки реформ на одну третину. Якщо раніше Естонія спеціалізувалася на машинобудуванні, металообробці, приладобудування та електроніки (тобто високотехнологічних галузях), то зараз зросло значення і питома вага в економіці переробки сільськогосподарської продукції, лісової і деревообробної промисловості. Розвинувся і необхідний для ринкової економіки банківсько-фінансовий

сектор. З іншого боку прийшло в збиток рибне господарство, серйозні проблеми відчуває сланцева промисловість.

Динаміка доданої вартості (% від ВВП), створеної в промисловості в країнах Центральної Європи та Балтії (рис. 2) свідчить про загальну тенденцію до її зменшення.

Особливо серйозні шкоди нанесені сільському господарству та харчовій промисловості (рис. 3).

Сільськогосподарське виробництво, більшою мірою орієнтоване на схід, пережило ще більш глибоке, ніж промисловість, падіння виробництва.

Після підписання країнами Балтії рамкового документа програми НАТО «Партнерство в ім'я світу» активізувалося американо-балтійське співробітництво в цій області. У березні 1994 р. було скасовано ембарго на поставки американської зброї в країни Балтії.

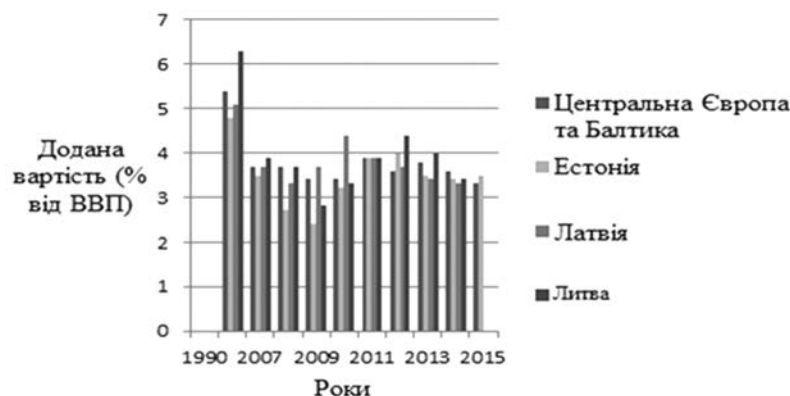

Рис. 3. Динаміка доданої вартості, створеної в сільському господарстві в країнах Центральної Європи та Балтії [розроблено автором на підставі [5]]

Таблиця 2

**Динаміка податкових надходжень та військових витрат
в країнах Центральної Європи та Балтії***

Роки	Центральна Європа та Балтія		Естонія		Латвія		Литва	
	Податкові надхо- дження (% ВВП)	Військові витрати (% від ВВП)	Податкові надхо- дження (% ВВП)	Військові витрати (% від ВВП)	Податкові надхо- дження (% ВВП)	Військові витрати (% від ВВП)	Податкові надхо- дження (% ВВП)	Військові витрати (% від ВВП)
2000	16,0	1,9	1,0	1,4	14,0	0,9	5,9	1,2
2007	17,1	1,7	1,0	2,0	14,6	1,6	5,9	1,1
2008	17,1	1,5	0,9	2,1	14,2	1,6	5,9	1,1
2009	15,7	1,5	1,1	2,2	13,3	1,4	4,9	1,1
2010	15,8	1,5	1,0	1,7	12,9	1,1	4,6	0,9
2011	15,9	1,4	1,0	1,7	13,2	1,0	4,5	0,8
2012	15,9	1,4	1,0	1,9	14,0	0,9	4,5	0,8
2013	15,8	1,4	1,0	1,9	...	0,9	4,5	0,8
2014	16,5	1,4	...	1,9	...	1,0	4,6	0,9
2015	...**	1,6	...	2,0	...	1,1	...	1,1

* Розроблено автором на підставі [5] ...

** Дані відсутні.

У червні 1995 р. були підписані угоди про співробітництво між США і Естонією, Латвією і Литвою у військовій галузі, що передбачають надання допомоги у підготовці військових кадрів, проведення регулярних семінарів і консультацій з питань регіональної безпеки. У липні 1996 р. у Латвії в рамках «Партнерство в ім'я світу» відбулися навчання «Baltic Challenge 96», в яких взяли участь військовослужбовці з усіх трьох балтійських держав і США. Активну підтримку американців отримали плани створення Балтійського миротворчого батальйону, а з 2004 року країни Балтії стали повноправними членами НАТО.

Співставлення динаміки податкових надходжень (табл. 2) та військових витрат в кра-

їнах Балтії свідчить, що в Естонії військові витрати перевищують податкові надходження протягом досліджуваного періоду.

Найбільша додана вартість створюється в сфері послуг. За останні три роки частка доданої вартості сфери послуг коливається від 64,8% (Литва, 2012 р.) до 73,4% (Естонія, 2014 р.) [5]. Після переорієнтації російським бізнесом основних вантажопотоків з прибалтійської портової інфраструктури на російські потужності в країнах Балтії різко загострилася конкуренція за гравців, що залишилися в сфері регіонального транзиту. Литва в цій конкуренції займає лідируючі позиції. Порт Клайпеди демонструє рекордний вантажообіг. За дев'ять місяців 2015 р. (січень–

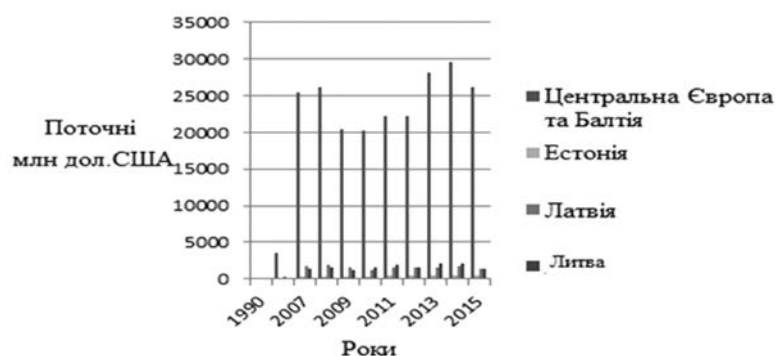

Рис. 4 Динаміка особистих переказів, отриманих в країнах Центральної Європи та Балтії (в поточних млн.доларах США) [розроблено автором на підставі [5]]

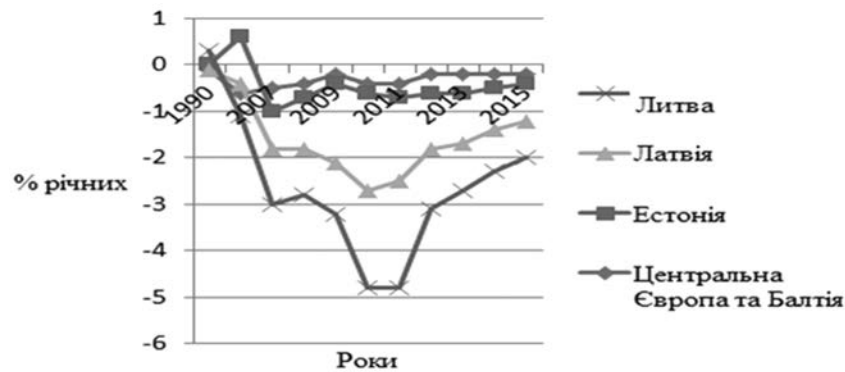

Рис. 5. Динаміка зростання населення в країнах Центральної Європи та Балтії
(в поточних млн доларах США) [розроблено автором на підставі [5]]

вересень) перевалено 28,92 млн тон вантажів, що на 9,3% (2,46 млн тон) більше порівняно з аналогічним періодом 2014 року, і на 5,5% або (1,51 млн тон) більше, ніж в історично рекордний 2011 р. (36,6 млн тон) [1]. Лідерству у сфері вантажоперевезень Литва зобов'язана своєму вигідному транзитному положенню між Західною Європою, Росією і країнами Середньої Азії.

Сьогодні Литва в контексті створення нових євразійських транспортних коридорів (Росія, Казахстан і Китай) прагне стати регіональним транспортним хабом для перевезення вантажів в обох напрямках: Схід–Захід, Захід–Схід.

Європейський проект будівництва високошвидкісної залізниці європейської колії RailBaltic ще більше посилить домінуюче становище Литви в логістичній сфері.

За оцінками експертів, у найменш вигіршому становищі з прибалтійських країн виявляється Латвія, оскільки всі вантажі підуть повз портів цієї транзитної країни.

Латвія протягом останніх років стабільно втрачала позиції на регіональному логістичному ринку. Вантажообіг Вентспілського

порту за січень–жовтень 2015 року скоротився на 14,1% (до 19,27 млн тонн) порівняно з аналогічним періодом 2014 р. (в 2014 р. вантажообіг впав на 9%, до 26,2 млн тонн). Головною причиною зниження є скорочення перевалених обсягів вугілля (–26%), мінеральних добрив (–90%) і нафтопродуктів (–5%) [1].

Ще одним суттєвим джерелом грошових надходжень є особисті перекази мешканців Балтії, що працюють в країнах ЄС (рис. 4).

Погіршення економічної ситуації в країнах Балтії, безробіття та вищий рівень заробітної плати в країнах ЄС призвів до значної трудової міграції. Найгірша ситуація спостерігається у Литві. За 2015 рік кількість емігрантів становила 22,4 тис. осіб, або 7,7 осіб на кожну тисячу мешканців Литви [2].

Демографічна ситуація ускладнюється відсутністю позитивного природного приросту населення протягом всього досліджуваного періоду (рис. 5).

Еміграція та від'ємний показник природного приросту населення відбиваються на щільності населення на території країн Балтії, що має чітку тенденцію до зниження (рис. 6).

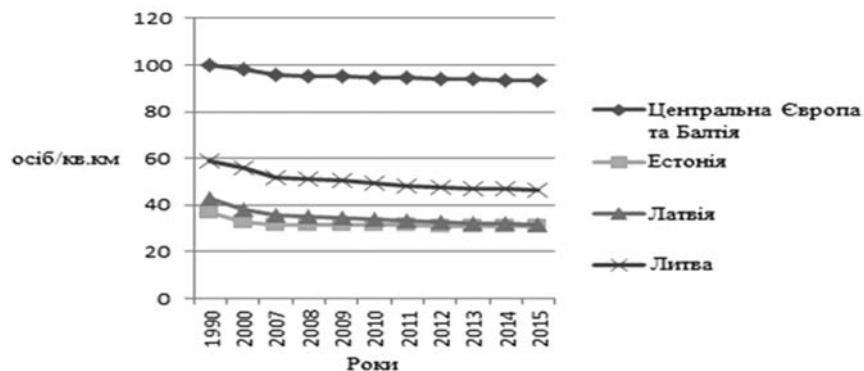

Рис. 6. Динаміка щільності населення в країнах Центральної Європи та Балтії
[розроблено автором на підставі [5]]

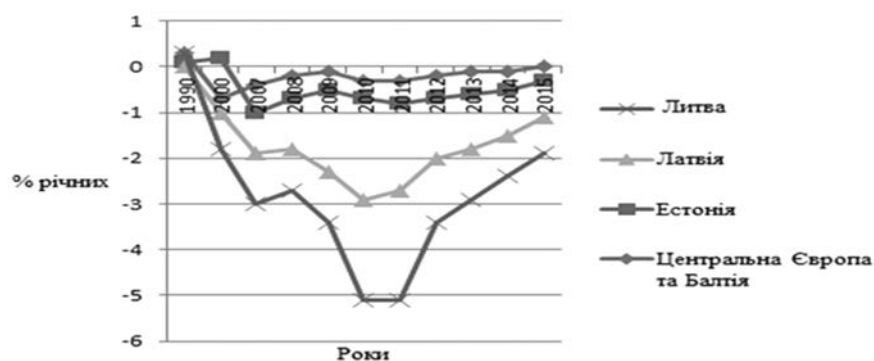

Рис. 7. Динаміка зростання міського населення в країнах Центральної Європи та Балтії
[розроблено автором на підставі [5]]

Процес депопуляції віддзеркалює процес обезлюднювання міст Балтії (рис. 7).

За даними Єврокомісії на 10 березня 2015 року населення країн Балтії старіє швидше, ніж їх сусіди в іншій частині Європейського Союзу. Причинами є низький коефіцієнт народжуваності (від 1,5 в Литві до 1,6 в Естонії та Латвії) та значна зовнішня міграція молодого населення, які суттєво прискорюють процес старіння і в результаті скорочується кількість населення. Тривалість життя в цих країнах залишається значно нижче, ніж в ЄС [3].

Підводячи підсумки проведеного аналізу можна констатувати, що поряд з позитивними зрушеннями в економіці країн Балтії як то: підвищенням ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності, підвищення частки послуг у формуванні ВВП, формування нової логістичної структури; мають місце вагомі негативні тенденції: відбулося руйнування промисловості та сільського господарства за результатом чого відбувається падіння частки доданої вартості у ВВП, створення в сільському господарстві та промисловості, збільшуються військові витрати, які в Естонії перевищують податкові надходження до бюджету та найважливіше – відбувається депопуляція населення. За результатом

цього країни Балтії найближчим часом зіткнуться з низкою економічних і соціальних проблем, таких як:

- скорочення чисельності трудових ресурсів, які можуть представляти небезпеку для економічного зростання;
- податковий тиск, що може напружувати зусилля країн для надання відповідних послуг, а також дохід на їх старіння населення;
- завдання по дальшому зростанню продуктивності праці, якщо фірми не здатні адаптуватися до старіння робочої сили.

Список використаних джерел

1. Мирослав О. В странах Балтии обостряется логистическая конкуренция [Електронний ресурс]. — Режим доступу : RuBaltic.Ru <http://www.rubaltic.ru/article/ekonomika-i-biznes/271115-pribaltika-logistika/>.
2. Носович А. На Западе признали потери экономики Литвы [Електронний ресурс]. — Режим доступу : Baltic.Ru <http://www.rubaltic.ru/article/ekonomika-i-biznes/04042016-poteri-Litvy/>.
3. Старение в Центральной Европе и странах Балтии [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/03/10/active-healthy-and-productive-aging-in-central-europe-and-the-baltics>.
4. Статистичні звіти Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.worldbank.org>.
5. Статистичні звіти COT [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=L.V>.

TETIANA TKALICH
Mykolaiv

THE BALTIC COUNTRIES: EXPERIENCE AND PROBLEMS OF JOINING THE EUROPEAN UNION

The Baltic republics were the most economically developed in the former USSR. However, the current state of the economies of the Baltic States has changed substantially over the years of independence.

The work is devoted to the study of the stages of joining of the Baltic States in the European Union. Clarified directions of structural transformations in the economy and identifies the existing economic and

demographic problems. The analysis of the experience of the Baltic countries can be interesting and useful for Ukraine on the way to the European Union.

Key words: European Union, Baltic countries, value added, industry, agriculture, and depopulation.

ТАТЬЯНА ТКАЛИЧ

г. Николаев

СТРАНЫ БАЛТИИ: ОПЫТ И ПРОБЛЕМЫ ВХОЖДЕНИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ

Балтийские республики были наиболее экономически развитыми в бывшем СССР. Однако современное состояние экономик стран Балтии существенно изменился за годы независимости.

Работа посвящена исследованию этапов вхождения стран Балтии в Европейский Союз. Выяснено направления структурных преобразований в экономике и определены существующие экономические и демографические проблемы. Анализ опыта стран Балтии может быть интересным и полезным для Украины на пути в Европейский Союз.

Ключевые слова: Европейский Союз, страны Балтии, добавленная стоимость, промышленность, сельское хозяйство, депопуляция.

Стаття надійшла до редколегії 28.10.2016

УДК 338.242.2

ОЛЕКСАНДР ЧЕНУША

м. Київ

chenusha_as@yahoo.com

КОНЦЕПЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті визначено поняття компетентнісного управління як нового напрямку у концепції менеджменту. Обґрунтовано застосування компетентнісного підходу в управлінні та забезпеченні економічної безпеки підприємства як стану захищеності від негативних впливів в стратегічному аспекті. Визначено основні принципи, функції та механізм реалізації компетентнісного управління економічною безпекою підприємства. Проведено порівняння традиційного та компетентнісного управління підприємством.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, кадровий потенціал, компетенції, компетентнісне управління, персонал.

Сучасна концепція управління підприємством все більш зосереджується на персоналі, окремій людині – особистості. З одного боку, персонал розглядається як рушійна сила для розвитку підприємства, а з іншого – при неефективному управлінні він може виступати «загрозою» для нього. З огляду на це, роль компетентнісного управління починає мати суттєвішу вагу у забезпеченні безпеки підприємства (як стану захищеності від негативних впливів) в стратегічному аспекті.

Дослідження питань економічної безпеки підприємства займаються вже тривалий час

та основні теоретичні напрацювання відображені у численних працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Я. Білоус, Н. Гапак, В. Геєць, Г. Клейнер, О. Ляшенко, В. Мунтіян, В. Олексієнко, В. Пономарьов та інші. При цьому теоретичні та практичні дослідження компетенцій активізувалися лише в кінці ХХ ст., зокрема, суттєвий вклад у розвиток даної тематики зробили Р. Бояцис, М. Головань, О. Грішнова, Р. МакКлеланд, Н. Маркова, Л. Спенсер, Я. Тернер, Г. Хемел, А. Хін та інші. Таким чином, дослідження економічної безпеки підприємства в контексті